

Událost a nepředmětnost (k Hejdánkově filosofii dění) Jakub Čapek

„Analýza události jako univerzální struktury všech vesmírných rovin se ... stává předpokladem a základem pojetí subjektu; v tom je pak zahrnuta veškerá problematika času, změny, dění a vposledu i dějin.“¹

Ve svém příspěvku se chci věnovat Hejdánkově pojetí události. Hned na úvod bych rád řekl, že představa, kterou mám o filosofii, je jiná než představa Hejdánkova. Jak může určitá filosofická výpověď obstát, prokázat, že není čirým výmyslem? V této věci zastávám poměrně přízemní stanovisko: filosofická analýza se musí ověřit na fenoménech, na zkušenostech, jimiž procházíme a jimž filosofie umožňuje lépe rozumět. Ladislav Hejdánek filosofii rozhodně nepojímá jako analýzu toho, co zakoušíme, nýbrž jako soustavné upozorňování na to, co nikdy zakusit nemůžeme.

Ve svém příspěvku se pokusím Hejdánkovo pojetí události prověřit na fenoménech, tj. pokusím se o něco, oč Ladislav Hejdánek rozhodně nestojí, co považuje za neperspektivní a zbytečné. Proč si vás tedy v diskusi věnované Hejdánkově filosofii dovoluji obtěžovat s příspěvkem, který nejde v intencích této filosofie? Snad se mi podaří pomocí konkrétních rozborů položit zásadní otázku: na čem se zakládá nárok Hejdánkovy filosofie říci něco pravdivého?

Výchozí zjištění Hejdánkovy filosofie bychom mohli vyjádřit slovy: v základech veškeré skutečnosti stojí *dění*, tedy cosi, co *ex definitione* není dáno celé naráz.² Chceme-li náležitě porozumět této základní, dějící se vrstvě skutečnosti, nesmíme ji uchopovat jako něco, co je „celé před námi“³, tedy – v Hejdánkově jazyce – jako předmět. Hejdánkovo ontologické – či, jak později řekne, méontologické – přesvědčení je průběžně doprovázeno úvahou o metodě, o takovém myšlenkovém postupu, který by nebyl zpředměťující. Ruku v ruce s hledáním nepředmětného myšlení jde kritika myšlení předmětného, která zabírá v Hejdánkových textech tolik místa, že může vzniknout – po mém soudu mylný – dojem, že právě ona je ústředním bodem Hejdánkovy filosofie.

Pokusme se shrnout hlavní kroky Hejdánkovy analýzy události.

1. První krok plynuce navazuje na již zmíněné konstatování, že událost – to, co se děje – není dána naráz. Ladislav Hejdánek je rozvíjí a posouvá dále, když tvrdí, že *událost je nehotová, a tuto nehotovost pojímá jako otevřenost do budoucna*. Událost je u Hejdánka nehotová, otevřená ve dvojím smyslu: je nehotová ve chvíli, kdy se děje, a dále je nehotová i poté, co skončila.

a) Když Ladislav Hejdánek rozvíjí náhled, že událost je nehotová ve chvíli, kdy se děje, dochází k paradoxnímu a po mém soudu pozoruhodnému zjištění. Událost totiž není v žádné chvíli svého dění celá, a přesto nějakým jiným způsobem již ve svém průběhu celá je. Na jedné straně platí, že její minulé fáze již není a budoucí ještě není, ale na druhé straně platí též to, že událost je cele při tom, když se děje. V její přítomné fázi se něco děje s její minulostí i budoucností. Slovy autora:

¹ L. Hejdánek, *Subjekt, dění, univerzum*, in: *Tvář* 4, 1969, č. 5, str. 26–31.

² L. Hejdánek, *Nepředmětné myšlení* (1982), in: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, Praha 1997, str. 59.

³ L. Hejdánek, *Svět bez člověka* (1964), in: *Nepředmětnost v myšlení a ve skutečnosti*, str. 24.

„Neplatí tedy, že ta část události, která už proběhla a pominula, je čímisi jednou provždy nastalým a dále neproměnným, nýbrž i tato 'nastalost' a 'minulost' se ještě dále proměňuje. A podobně na jejím počátku, když se událost teprve začíná dít, začíná se současně (= v témž společném čase) dít i její další průběh a také její konec.“⁴

Ladislav Hejdánek svým náhledem, že událost se děje celá, jinými slovy že její celkový smysl se děje, mění po celou dobu jejího průběhu, vystihuje cosi podstatného. Je ovšem škoda, že se spokojí s konstatováním o nehotovosti, nepředmětnosti události.

Uvedený rys události totiž můžeme dále sledovat na fenoménech. Právě proto, že celkový smysl události se děje, není snadné se v její přítomnosti zorientovat, „dostát události“, „být jí práv“. Nehotovost události s sebou nese nárok najít přiměřený postoj k ní. To je náročné právě proto, že vlastně přesně nevíme, co se děje. Tento fenomén – nárok „dostát události“ – můžeme sledovat negativně, totiž tam, kde takovému nároku unikáme. Porovnáme-li například jednotlivé noviny (denní tisk), zjišťujeme, že některé z nich se o právě probíhajícím dění vyjadřují opatrně, zatímco jiné se o něm vyjadřují bez velkého váhání v podobě jednoduchých a pádných sloganů. Nejvíce si ovšem svou úlohu usnadňují ty časopisy, které nabízejí „zaručené události“, totiž historky o slavných lidech. Protože lidé, jimž se přiházejí, jsou významní, je i cokoli, co s nimi souvisí, událostí. Tím svým čtenářům usnadňují orientaci v tom, co se děje. Ovšem nejen politické a společenské dění s sebou nese nárok „dostát“ události. Například i každá nehoda, u níž jsme přítomni, každý citový projev, který se na nás obrací, obnáší takový nárok.

Upozorněním na fenomén, který jsem označil jako nárok dostát události, se jen pokouším poukázat na skutečnost, že přítomné dění není pouhou nepředmětností, otevřeností, ale že obsahuje i určité nároky, které Hejdánkův postup – omezující se na neurčité zdůraznění nehotovosti – nechává stranou.

b) Když Hejdánek uvažuje o tom, co to znamená, že událost je nehotová i poté, co skončila, dotýká se neméně závažné skutečnosti. Na jedné straně sice platí, že minulost je za námi a nemůžeme ji změnit, ale zároveň platí i opak: minulost – nakolik „žije“ – se mění, Hejdánek říká: „narůstá“, ještě dnes se o ní rozhoduje.⁵

Co to přesně znamená, že minulé událost je přítomná? Snad by se dalo velmi obecně říci, že minulé událost je přítomná právě tím, že přítomnost k ní nemůže nezaujmout postoj, že minulost je do přítomnosti vepsána jako nutnost se k ní nějak postavit. Jen tímto postojem se takříkajíc udržíme v přítomnosti. Byť je takové uchopení problému velmi obecné, naznačuje, že Hejdánkova analýza opět konstatuje něco jiného, než co obnáší fenomén sám: setkáváme se zde opět s nárokem a nikoli jen s otevřeností a nehotovostí.

I když s prvním krokem Hejdánkovi analýzy události můžeme souhlasit – událost skutečně je cosi nehotového, otevřeného – klade se otázka, zda se tím vůbec řekne něco více, než: událost není dána celá naráz. Dokonce se zdá, že napětí obsažené ve fenoménu „dostát události“ – což nějak souvisí s přítomností vůbec (být při tom) – zůstane nepovšimnuto, neřkuli zastřeno.

2. Druhý krok Hejdánkovi analýzy události můžeme shrnout slovy: *událost je vnitřně založená integrita*.

a) Kritérium celkovosti či vnitřní integrity umožní Hejdánkovi *odlišit změnu od události*. Událost není jakákoli změna či sled změn, nýbrž takový celek dění, který nemá smysl dále dělit, neboť by přestal být tím, čím je, ztratil by vnitřní vazbu, která jej definuje.⁶

⁴ L. Hejdánek, *Nepředmětné myšlení*, str. 59n, text dále pokračuje: „od samého svého počátku začíná událost končit, a až do svého posledního konce stále ještě v něčem začíná, tj. její začínání končí až ve chvíli, kdy končí celá událost“. Viz též str. 118.

⁵ L. Hejdánek, *Svět bez člověka*, str. 28, *Nepředmětné myšlení*, str. 60.

⁶ L. Hejdánek, *Subjekt, dění, univerzum*.

Můžeme si to opět představit na historické události: například má dobrý smysl tvrdit, že cesta ruského politika Zorina do Prahy v lednu 1948 byla součástí události zvané „Únor 48“, zatímco samo přemístění daného politika je jen změnou a nikoli událostí. Zde se však klade otázka: kde se berou události? Vytváří je dění samo a jsou samy od sebe nedělitelné a integrální, nebo je z minulého nějak sami vyhmátneme? Zdá se, že Hejdánek si tuto otázku neklade a zastává poměrně jednoduché stanovisko: události se vymezují jako celky samy od sebe.⁷ Jsouco kaktus se samo svým bytím odděluje o zbytku světa a činí ze sebe dále nedělitelný život jednoho kaktusu.

b) Vnitřní integrita je pro Hejdánka rozlišujícím znakem *pravých jsoucen*. Ta se od jsoucen nepravých liší právě svou „niterně založenou a garantovanou sjednoceností“⁸, a jsou tak dokonce nezávislá na tom, zda je někdo za jsoucna považuje, zda je někdo vnímá či na ně reaguje.⁹ Kaktus je pravým jsoucnem, zatímco květináč nikoliv. Hejdánek vystihuje toto rozlišení též pojmy subjekt – agregát.

c) Za třetí je v důrazu na vnitřní integritu události a dějícího se jsoucna implikováno rozlišení *vnitřek – vnějšek*: „Událostné dění je založeno vnitřně (niterně) a postupně se zvnějšňuje.“¹⁰ Působení události tak Hejdánek pojímá jako její zvnějšnění či dokonce „sebe-odcizení“. Událost nepůsobí bezprostředně, nýbrž skrze své „sub-události“, událost sama ve světě nezanechá „stopy“.¹¹

Nevím přesně, co si pod tím mám představit. To, že vzácný kaktus kvetoucí pouze v noci, zanedlouho vykvete, je událost pro Ladislava Hejdánka a všechny další kaktusáře, ale ne pro každého. Zda je dění událostí a nejen pouhou změnou, souvisí s tím, komu se jeví a v jakém kontextu, vždyť i kaktusář může zažít chvíle, kdy i ten nejzářivější květ kaktusu bledne a stává se nezajímavou epizodou. Jinými slovy, domnívám se, že rozlišení vnitřek – vnějšek nám nijak neobjasní poměrně běžný fakt, že něco je pro jednoho událostí a pro jiného ne.

Pokud by platilo, že indiferentní dění získává význam události v souvislosti s tím, komu se jeví a v jakém kontextu, pak bychom sice ještě stále mohli tvrdit, že událost je jakási integrita, ovšem museli bychom opustit představu, že je založena výlučně vnitřně. Anebo ještě spíše bychom museli přistoupit na to, že kontext, v němž událost dává smysl události, i my sami, kteří událost vnímáme jako událost, patříme k události samotné a netvoříme jen její vnějšek, bez kterého by se mohla obejít, jak to naznačuje Hejdánkova představa o pravém jsoucnu, které nemusí nikdo vidět, pojímat je jako takové ani na ně reagovat, a ono přece jest pravým – tj. událostním – jsoucnem.

Zatímco tvrzení, že událost je nehotová, otevřená, nepředmětná, se nám jevílo jako pravdivé, ale poněkud neurčité, tvrzení o události jako vnitřně založené integritě již zavádí celou problematiku směrem, který lze obtížně uvést v soulad s fenomény, s naší životní zkušeností.

3. Třetí krok Hejdánkovy analýzy navazuje na konstatování, že událost je otevřená do budoucnosti, a přichází s originálním výkladem této otevřenosti. Dovídáme se, že otevřeností zde není míněno jen to, že událost ještě neskončila a nevíme, jak dopadne („výsledek zápasu je otevřený“). Hejdánek zde tvrdí mnohem více: *událostné dění je otevřené vůči absolutní budoucnosti, koření v „ryzím nepředmětnu“*. Co znamená často opakované tvrzení, že

⁷ Nasvědčuje tomu jeho pokus o jakési ustavení škály událostí od nejmenších k největším, přičemž nejmenším říká „primordiální události.“ - L. Hejdánek, *Nepředmětné myšlení*, str. 59, viz též Hejdánkův žebříček „pravých jsoucen“, in *Nepředmětné myšlení a nepředmětná skutečnost*, str. 132.

⁸ *Nepředmětné myšlení a nepředmětná skutečnost*, str. 132.

⁹ *Nepředmětné myšlení*, str. 84.

¹⁰ Tamt., str. 60, 65 (asymetrie: vnitřní je dříve než zvnějšnění), *Nepředmětné myšlení a nepředmětná skutečnost*, str. 109, 122.

¹¹ Tamt., str. 118.

poslední zdroj každého událostného dění je „ryzí nepředmětnost“?¹² Vnitřek události není, jak se mohlo jevit v předchozím bodě, něco výlučně vlastního té které události, nýbrž událost jej přijímá odjinud, z budoucnosti. Otevřenost budoucnosti je tedy vztah, díky němuž se událost na základě toho, co ještě není, stává tím, čím sama je. V případě lidského subjektu jakožto události *par excellence* nabývá tato otevřenost rysy metafyzické zkušenosti, ek-stáze, vyvstání ze sebe. Zde Hejdánek přejímá paradoxní novozákonní sdělení, v souladu s nímž cesta k vlastnímu nitru není uzavřením do sebe, nýbrž přesahem sebe, obratem ze sebe k pravé skutečnosti.¹³ Nalezení vlastního nitra je tedy možné díky otevření se, zmlknutí a zapření sebe (Augustinus, *Vyznání*, I. kn, kap. II a III).

V souvislosti s motivem sebenalezení skrze sebeztrátu se však kladou dvě otázky.

1. Vykládá Ladislav Hejdánek přiměřeně Nový zákon, když navrhuje mluvit o Bohu jako o „ryzí nepředmětnosti“ a o odevzdání se Bohu jako o vydání se absolutní budoucnosti?¹⁴ K této otázce, kterou Hejdánkovi opakovaně kladou theologové, se zde nebudu vyjadřovat.
2. Lze uvedené sdělení ověřit na fenoménech? Pomůže nám představa, že vlastním nitrem události je její nedostižná budoucnost, k porozumění události? Je otázkou, nakolik nám interpretace Ježíšovy paradoxní zvěsti o sebeztrátě a sebenalezení pomůže rozpracovat filosofii, která vychází z přesvědčení, že základní úrovní skutečnosti je dění. Máme si i u primordiálních událostí představovat, že žijí takto z budoucnosti, již se plně svěřují, že se vzdávají sebe sama, aby se našly? Prokázat, že křesťansky inspirovaná koncepce je vlastně tím nejvěrnějším rozbořem fenoménů, by bylo jistě obtížné. Naštěstí se o takové fenomenální prokázání Ladislav Hejdánek sám pokouší. Mluví o „značně primitivní ‘zkušenosti’... již jsou schopny i subjekty velmi nízké úrovně“, vztahuje ji však především k člověku:

„Teprve tam, kde se člověk stává sám v sobě problémem, otázkou, kde chce najít pevnou půdu pod nohama a pevné místo ve světě, do něhož je postaven, a kde mu tato pevná půda a každé pevné místo stále tíživěji uniká, zakouší (resp. při splněné podmínce základní otevřenosti může zakoušet) svou původní zakotvenost ve skutečnosti, která nemůže být převedena ani na jeho vlastní skutečnost, ani na skutečnost okolního, vnějšího světa, ani z nich odvozena.“¹⁵

Toto líčení pochybností a hledání orientace je přesné. Hledáme-li východisko z obtížné situace, skutečně v jistém smyslu platí, že v sobě samých ani v okolním světě řešení nenalezneme. Činíme zkušenost s tím, že nic daného nám neposkytne odpověď. Až jistá vize budoucnosti může být řešením, neboť právě budoucnost může situaci takřikajíc otevřít a učinit řešitelnou. V tomto smyslu platí, že to, co teprve bude, je „zdrojem“ událostného dění, že událost – v tomto případě konkrétní jednání – čerpá svůj smysl z budoucnosti, totiž ze svého cíle. Tato budoucnost je však konkrétní a značně se liší od Hejdánkovy absolutní, ne-relativní budoucnosti.

Výroku o událostném dění, které má své kořeny v budoucnosti, můžeme tedy přiznat jisté opodstatnění v té míře, v níž se jedná o budoucnost ne-absolutní, tj. konkrétní, o budoucnost, která se ukazuje jako perspektiva určité situace. Ovšem v té míře, v níž Hejdánek vymezuje své pojetí ne-relativní, absolutní budoucnosti právě v kontrastu k této budoucnosti – jak on říká – „individualizované“, „přivlastněné“, „připoutané“, svůj výrok zbavuje jakéhokoli vykazatelného smyslu.

¹² *Nepředmětné myšlení a nepředmětná skutečnost*, str. 107–109, 122n.

¹³ Tamt., str. 111.

¹⁴ Tamt., str. 117.

¹⁵ Tamt., str. 110.

Na závěr se pokusím formulovat svou otázku pro Ladislava Hejdánka. Má-li se oprávněnost filosofického myšlení poměřovat věrností fenoménům, pak to s Hejdánkovou filosofií nevypadá právě nejlépe. Když jsme se dotkli skutečnosti, že události jsou více či méně významné, konstatovali jsme, že Hejdánkova filosofie nám neumožní toto odlišování, které běžně činíme, filosoficky uchopit. Ani teze o ne-relativní budoucnosti, v níž mají události svůj zdroj, na tom nic nemění. Naopak vyjdeme-li od budoucnosti konkrétní, něčí, vše se zdá mnohem slibnější. Právě konkrétní budoucnost rozhoduje o tom, co je významnou událostí a co nikoli. Zdá se mi, že budoucnost absolutní takovou roli hrát nemůže. Vzhledem k ní vlastně mezi jednotlivými událostmi není rozdílu. Základní zkušenostní evidence tak zůstane nevysvětlena.

Mám tedy dvě otázky, jednu užší a druhou širší:

1. Jak Hejdánek rozliší významnou událost od nevýznamné?
2. Oč se Hejdánkova analýza ve třech předvedených krocích opírá? Mohli bychom o ní prohlásit, že je pravdivá? Na základě čeho? Vždyť podle měřítek, která jsem na ni uplatnil, to říci nemůžeme.